DE WAALSCHKE KERK VAN AARDENBURG
(1686—1811)

DOOR

Dr. J. DE HULLU.

In hun vergadering van 6 Maart 1612 bepaalden de Staten-Generaal dat binnen Aardenburg mocht beroepen worden een tweede predikant, die „in de Françoische en Nederlandsche spraken ervaren” was. Voldeed dat besluit slechts ten halve aan den wensch der Waalsche Synode, die er liever een zelfstandige Waalsche gemeente had zien stichten en al anderhalf jaar vroeger pogingen daarvoor aangewend had ¹⁾, het bevredigde volkomen de overheid en den kerkeraad van het stadje, die meer dan eens bij hun Hoog Mogenden hadden aangehouden om een tweeden leeraar „in de Fransche tale wat ervaren”, opdat niet alleen de snel toenemende Nederduitsche gemeente gericiefd zou worden, maar ook de Fransche troepen van het garnizoen en de „vele gevluchte personen uit de Waalsche kwartieren, die meest om de vervolginge van de religie kwamen gevlucht” ²⁾. De Fransche lidmaten bleven sedert deel uitmaken van de Nederduitsche gemeente, doch waren

1) Reeds omstreeks Sept. 1610, zie: *Livre Synodal*, La Haye 1896, Tome I, p. 220.

2) *Brief van de Gedeputeerden der Staten-Generaal in Vlaanderen aan de Staten-Generaal van 7 October 1611 en Request van den magistraat en kerkeraad van dezelfden van 7 April 1611.*

nu in de gelegenheid van tijd tot tijd het evangelie te hooren verkondigen in hun moedertaal en vierden ook het Avondmaal afzonderlijk, volgens de inzettingen van de Nederduitsche kerken en in tegenwoordigheid van eenige kerkeraadsleden, die het Fransch machtig waren ¹⁾).

Deze regeling, telkens bestendigd wanneer de predikant, die de Nederduitsche en Fransche beurten beide had waar te nemen, door een ander werd opgevolgd ²⁾), moge in 1685 verscheidene réfugié's naar Aardenburg hebben getrokken ³⁾), zij zal hen maar al te spoedig hebben teleurgesteld, want de Fransch-Duitsche predikant van die dagen, Petrus du Bois, was zoo weinig in de Fransche taal bedreven dat de Hugenoten, naar zij zelf verklaarden, hem niet verstaan konden ⁴⁾).

Het was daarom een uitkomst voor hen dat zich in den zomer van 1685 een gevlucht pasteur binnen Aardenburg kwam vestigen, zekere François de la Resseguerie, die te voren de gemeente St. Nauphary bij Montauban had bediend ⁵⁾. Zijn treurig lot wekte zooveel medelijden op en bovendien schijnt hij de Franschen, voor wie hij een paar keeren preekte, zoo goed voldaan te hebben, dat er „niet alleen een fonds werd gevonden tot zijn onderhoud voor zes maanden” ⁶⁾ maar dat hem „ook van het collegium qualificatum werd verzocht, dat gedurende gemelden tijd de Waalsche gemeente met en benevens

1) Dresselhuis, *Waalsche gemeenten in Zeeland*, Bergen op Zoom 1848, bladz. 23.

2) Dresselhuis, t. a. p.

3) De Groedsche Walenpredikant De Brunville schreef althans de vestiging van de vele Hugenoten te Aardenburg aan die omstandigheid toe: »bijzonderlijk ten reguarde van dat aldaar in de Fransche tale van den Nederduitschen predikant somwijlen eens in de 15 dagen wierde gepredikt”: *Verbaal Vlaanderen Raad van State*, voorjaar 1686.

4) *Dresselhuis*, a. w., blz. 67.

5) Vgl. *Bulletin*, Tome III, p. 210.

6) Waarschijnlijk door het houden van een collecte. In de Nederduitsche kerkeraadsacta van 8 Juni 1685 wordt vermeld, dat er een »collecte voor den Franschen predikant La Resseguerie gedaan is”, die opbracht 33 pond, 14 schellingen, 3 grooten.

derzelver predikant Mr. Petrus du Bois zoude gelieven waar te nemen naar eisch, om inmiddels te zien of dezelve Waalsche gemeente, gelijk alreede begonnen had, verder zou aanwassen". Zooals van zelf spreekt gaf De la Resseguerie aan het verzoek gehoor, hij verklaarde zich bereid „om te prediken en catechizeeren naar het goedvinden" van het collegium, en verkreeg op zijn aanvraag een afschrift van dit besluit, opdat hij zich daarmede aan de aanstaande Waalsche Synode te Delft zou kunnen „bekend maken" ¹⁾. Werkelijk heeft deze hem in haar vergadering van September 1685 beroepbaar verklaard en bovendien haar goedkeuring gegeven aan alles wat hij voor de stichting eener Fransche kerk te Aardenburg alreeds had gedaan. Verder gaf de Synode aan Ds. De Brunville te Groede opdracht, om aan den kommandeur, den magistraat en den Nederduitschen predikant van het stadje haar dank over te brengen voor de liefde, die zij aan de gerefugieerde broederen ten hunnent hadden betoond ²⁾.

Verzekerd van den steun der aanzienlijksten onder de burgerij, mochten de inmiddels gedurig in aantal toenemende vluchtelingen gegronde hoop voeden, dat zij zich eerlang zouden kunnen verheugen in het bezit van een eigen leeraar en een zelfstandig georganiseerde kerk. Aleer het zoover kwam, zou er echter nog menig verzoekschrift bij de hooge regeering in den Haag moeten worden ingediend. Het eerste van dien aard, op het laatst van 1685 door den magistraat aan den Raad van State gericht ³⁾, had voorloopig geen ander gevolg dan dat hem bij een aanschrijving van 15 December 1685 door de Staten-Generaal werd gelast ten spoedigste een opgaaf over te zenden van het getal réfugiés, dat zich in stad en schependom bevond ⁴⁾. Nadat de magistraat op 1 Januari

1) *Nederduitsche. Kerkeraadsacta*, 29 Augustus 1685.

2) *Livre Synodal*, Tome I, p. 841.

3) Blijkens zijn request aan de Staten-Generaal. Het request aan den Raad van State zelf is niet meer aanwezig.

4) *Resolutie Staten-Generaal*, 15 December 1685.

1686 aan dit bevel had voldaan en opnieuw had verzocht dat hun HoogMogenden hem zouden machtigen tot het beroepen van een Franschen predikant en dezen een behoort tractement uit 's lands kas toeleggen ¹⁾, wendde hij zich in Februari 1686 andermaal met een request tot de Staten-Generaal. Er was hem namelijk ter oore gekomen dat men in de bijeenkomst van de ad hoc gecommiteerden uit den Raad van State en uit de Staten-Generaal, door wie over zijn schrijven van 1 Januari 1686 rapport moest worden uitgebracht ²⁾, had opgemerkt „dat Ds. Du Bois expres tot Aardenburg was beroepen om den Franschen godsdienst aldaar eens des Zondags waar te nemen, en derhalven geen drie predikanten in de voorschreven stad konden worden gehouden”. De magistraat voerde hiertegen aan, dat Ds. Du Bois weliswaar „daarop expres beroepen was om den Franschen godsdienst benevens zijnen anderen dienst mede te moeten waarnemen, maar (zeggen zij) gemerkt het denzelven onmogelijk is om het alle Zondagen voor zoo een groote Fransche gemeente te kunnen doen, waren zij te rade geworden hun gedeputeerden aan den voornoemden Ds. Du Bois te zenden en hem te doen afvragen, of zijn Eerwaarde den Franschen godsdienst, zooals die voor zoo menigvuldige Fransche vluchtelingen behoorde en vereischte gedaan te worden, des Zondags wel zoude kunnen waarnemen, waarop gemelde Ds. Du Bois hun had gelieven te verklaren en te zeggen, hij zulks niet konde doen, en dat het hem onmogelijk zoude zijn alle Zondagen benevens zijnen Duitschen dienst, eenmaal Fransch te kunnen prediken, gelijk het in zoodanigen voorval wel vereischte gedaan te worden, betuigende de meergemelde Ds. Du Bois dat in het laatst gehouden Avondmaal wel over de honderd Fransche vluchtelingen met hem hadden gecommuniceerd, zoodat (merkt de magistraat aan) de gemelde Fransche vluchtelingen, die alreede binnen Aardenburg zijn en nog zekerlijk

1) *Brief van den magistraat aan de Staten-Generaal* van 1 Jan. 1686.

2) *Vgl. Resolutie Staten-Generaal*, 10 Januari 1686.

staan te komen, door zoo weinigen Franschen godsdienst niet naar behooren geleerd, gesticht en ter zaligheid onderwezen kunnen worden". Daarom vonden zij „zich uit een ware bewogen harte genooddrukt van hun Hoog Mogenden in allen ootmoed te verzoeken een jaarlijksche subsidie van driehonderd gulden en dat voor den persoon van François de la Reseguere (sic!), zijnde een gevlucht predikant uit Montauban ¹⁾, die veel malen voor de gevluchte menschen komt te prediken en andere plichten ter zaligheid noodig komt te oefenen, zijnde den voornoemden De la Reseguere een man vroom van leven en in zijn handel en omgang zeer stichtelijk", die ingeval hem die jaarwedde werd toegelegd „zich zoude verobligeeren, met het weinige dat daar bij nog zoude kunnen worden gevoegd, den Franschen predikdienst in de voorschreven stad naar behooren waar te nemen en in plaats van ééns des Zondags twee malen te prediken" ²⁾.

Het was inderdaad hoog tijd, dat de voorloopige toestand door een vaste, betere regeling werd vervangen, immers het halve jaar waarvoor De la Resseguerie in dienst was genomen, liep met het laatst van Februari af en, ofschoon het collegium qualificatum reeds den 23 Januari 1686 besloten had zijn dienst nogmaals voor zes maanden te verlengen, het stond te vreezen dat De la Resseguerie zich hiervoor niet zou laten vinden. De betrekkingen toch tusschen hem en Ds. Du Bois waren van lieverlede zoo onvriendschappelijk geworden, dat een langduriger samenwerking met dezen hem moeilijk meer kon aantrekken. Wat in de godsdienstoefening van 1 Februari 1686 voorviel deed blijkbaar de maat overloopen. Ziehier hoe zich volgens de Nederduitsche Kerkeradsacta van 2 Februari het geval heeft toegedragen. Ds. Du Bois, zoo leest men

1) In een request, in het voorjaar van 1686 aan de Gedeputeerden uit den Raad van State naar Vlaanderen overgegeven, noemt De la Resseguerie zich zelf »ministre natif de Montauban".

2) *Request van den magistraat aan de Staten-Generaal van 12 Febr. 1686.*

daar, heeft „vertoond hoe dat, bij occasie van dat gister avond in de Fransche gemeente een kind van hem ¹⁾ gedoopt zijnde, de Fransche predikant De Resseguerie afkomende van den predikstoel zich daarover tegen hem zeer misnoegd hadde vertoond, als oordeelende daardoor grootelijks in zijn ambt verkort te zijn”. De kerkeraad stelde echter, na „alles rijpelijk overwogen” te hebben, vast dat De la Resseguerie „geen reden had om over ongelijk in dezen te klagen, dewijl in dezen maar het oude en gewoonlijke gebruik gevolgd was, welk is dat die predikant, welke onder den stoel zit, doopt”, te meer omdat „hem (Resseguerie) van deze vergadering de handen nog niet waren geopend om de heilige sacramenten te bedienen, dewijl nog onkundig of den Franschen predikanten-vluchtelingen in andere Waalsche kerken zulks werd toegestaan”. Men besloot zelfs de Waalsche predikanten van Middelburg en Vlissingen hieromtrent schriftelijk inlichtingen te vragen, en „dat inmiddels Monsieur Resseguerie zou worden aangezegd door commissarissen, dat hij zich zou hebben te onthouden van de bedieninge der heilige sacramenten totdat deze vergadering bericht zal hebben ontvangen dienaangaande, ook aangetoond zijn onbehoorlijke handeling in dezen en ernstelijk gerecommandeerd in het toekomende alles bij te brengen, wat dient tot ruste en vrede van de kerk, opdat door zijn mishandelingen geen kwaden indruk geve van zijn persoon”.

Men begrijpt dat De la Resseguerie, die reeds als gediend predikant had gediend, met zulk een beperking van zijn ambtelijke bevoegdheid, welke hem gelijk stelde met den eersten den besten proponent, geen genoegen nam. Hij deelde de afgevaardigden van den kerkeraad mede, dat zijn onbedrevenheid in de landstaal hem genoopt had zijn verantwoording op schrift te stellen, en voorts dat hij, niets anders te gemoet ziende „als in vijandschap met den predikant Du Bois te moeten en

1) Dat is: door hem Du Bois.

zullen leven", zijn ontslag verzocht „en dat binnen veertien dagen, alzoo dan zijn half jaar geëindigd zoude wezen, dewijl van oordeel was alles te hebben of niets" ¹⁾. Een dergelijke oplossing lag evenwel allerminst in de bedoeling van den kerkeraad, want toen er een goede veertien dagen later bericht kwam uit Middelburg en Vlissingen, dat de gerefugiëerde predikanten daar wel waren toegelaten tot de bediening van den Doop maar niet tot die van het Avondmaal, „alzoo tot hiertoe daarover nog niet gedisponeerd was", ging men te Aardenburg zelfs nog verder dan daar en schonk aan De la Resseguerie vergunning om zoowel het eene als het andere sacrament te bedienen ²⁾.

Werd op die wijze het gevaar dat De la Resseguerie hen verlaten zou voor de Aardenburgsche Hugenoten afgewend, in den tusschentijd was ook de hooge regeering met de behandeling hunner zaken doende geweest. Of er al dan niet een zelfstandige Waalsche kerk te Aardenburg zou worden gesticht met een eigen pasteur en kerkeraad aan het hoofd, zou voor een goed deel afhangen van de bevinding der Gedeputeerden uit den Raad van State, die gereed stonden om in het voorjaar hun gewone bezoek aan Staats-Vlaanderen te brengen en order ontvingen om „zich te informeerden op den toestand en de gelegenheid van de Fransche gemeente binnen Aardenburg" ³⁾.

Bij hun aankomst te Aardenburg op 29 Maart 1686 door een commissie uit den magistraat over de zaak aangesproken en verzocht om een tractement voor een Waalsch predikant vast te stellen, gaven de Gedeputeerden aan de stadsregeering last, dat hun zou worden overgeleverd een „pertinente lijst van alle de Fransche vluchtelingen, behelzende het getal der lidmaten, hun namen, kinderen en stijl". Tot dien einde werden nu den 21^{en} Maart, na

1) *Nederduitse Kerkeraadsacta*, 9 Februari 1686.

2) Als voren 23 Februari 1686.

3) *Resolutiën van Staten-Generaal en Raad van State*, 15 en 19 Februari 1686.

afloop van de middagpreek, alle Franschen in de consistoriekamer ontboden, waar hunne namen enz. door Ds. Du Bois en een van de ouderlingen werden opgeteekend ¹⁾. Enkele dagen na dien, terwijl zij te Sluis vertoefden, ontvingen de Gedeputeerden nog een request van Ds. De Brunville uit Groede, die er als lasthebbende van de Waalsche Synode bij hen op aandrong dat de Nederduitsche kerk van Aardenburg van de Waalsche zou worden afgescheiden, en aan den magistraat vergunning gegeven, om „naar stijl en ordre” een Fransche predikant en schoolmeester-voorlezer te benoemen. Ook werd hun te Sluis een bezoek gebracht door Ds. Du Bois, die hun kwam meedeelen, „dat, ten respecte van zijn ouderdom als bij manquement van promptitude in de Fransche tale, hij zich niet bekwaam vond om naar behooren de gemeente te kunnen dienen; dat hij ook eigenlijk niet tot Fransche maar tot Duitsche predikant was beroepen”, weshalve hij verzocht „dat nog een bekwaam Fransch predikant in de Fransche gemeente mocht worden aangesteld” ²⁾. Tegelijkertijd nam ook De la Resseguerie de gelegenheid waar om zijn belangen aan de Gedeputeerden aan te bevelen. Na herinnerd te hebben hoe hij reeds ongeveer acht maanden den dienst bij de vluchtelingen provisioneel had vervuld, wees hij er op dat alleen de verwachting van te Aardenburg als vast predikant benoemd te zullen worden hem weerhouden had elders in de Vereenigde Provinciën een standplaats te zoeken. „Achtien jaar lang (zegt hij) bekleed ik alreeds het heilig ambt, waarin ik poog te doen wat mijn plicht vordert. Ik heb een vrouw en vijf kinderen, die ik alle dag uit Frankrijk verwacht. Ik smEEK u daarom mij in mijn ongeluk uw goedgunstigheid te bewijzen en het verzoek in te willigen, dat aan u is gedaan” ³⁾.

1) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 30 Maart 1686.

2) *Verbaal Vlaanderen Raad van State*, voorjaar 1686.

3) Zie zijn request aan de Gedeputeerden, dat door dezen bij brief van 25 April 1686 werd doorgezonden aan de Staten-Generaal.

Niettegenstaande de Gedeputeerden, toen hun de lijst der Aardenburgsche réfugiés overhandigd werd, beloofd hadden in den Haag „favorabel rapport” te zullen doen ¹⁾, was drie maanden na hun afreis de stichting der Aardenburgsche Walenkerk nog geen schrede gevorderd. Geen wonder dat onder zulke omstandigheden De la Resseguerie en zijn gerefugieerde geloofsgenooten, als in Juli de afgevaardigden der Staten-Generaal ouder gewoonte de regeering van het stadje kwamen vermaken, nogmaals hun zaak voorbrachten. „Wij dachten (aldus ongeveer schrijft De la Resseguerie in een memorie den 9 Juli 1686 aan de Gedeputeerden overgereikt) wij dachten dat gij genegen waart ons in onze smeekbede ter wille te zijn, aangezien door u last werd gegeven om een lijst op te maken van de hier gevestigde vluchtelingen ²⁾ en gij zelfs kerken hebt gesticht op plaatsen, waar niet zoovele réfugiés worden aangetroffen als hier. Dit gaf ons hoop op een gunstigen uitslag. Ondertusschen blijft hier alles gelijk het is, daar eenig particulier belang verhinderd heeft deze aangelegenheid met den noodigen aandrang en ijver in uwe overweging aan te bevelen ³⁾. Zelfs meende ik al dat de overheid der stad het plan had opgegeven, totdat mij voor enkele dagen van harentwege werd verzekerd dat zij voornemens was opnieuw bij u aan te dringen op inwilliging van haar verzoek. Mocht gij het vestigen van een Waalsche kerk hier ter stede niet geschikt achten, dan bid ik u mij op een andere plaats aan te stellen, opdat ik onder uwe bescherming het predikambt kan bedienen” ⁴⁾.

Heeft misschien De la Resseguerie, uit teleurstelling over den loop van zaken, ten slotte het voornemen op-

1) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 6 April 1686.

2) Bedoeld is het bevel van de Staten-Generaal van 15 December 1685; zie hiervóór blz. 223.

3) „Quelque intherest particulier ayant empêché que l'on n'ait pris tout le soin qu'il falloit pour vous représenter cette affaire”.

4) Het request is overgegeven op 9 Juli 1686 en in het „Verbaal” der Gedeputeerden opgenomen.

gevat om Aardenburg te verlaten en zich slechts laten terughouden door de toezegging van den magistraat, dat hij nogmaals bij hun Hoog Mogenden requesteeren zou? Wij moeten het schier gelooven wanneer wij het verzoekschrift lezen, dien eigen dag namens ongeveer honderd-zeventig, dat is nagenoeg alle réfugiés, aan de Gedeputeerden aangeboden ¹⁾. Immers daar wordt met zooveel woorden gezegd, dat zij niet alleen nog altoos wachtende waren op den vasten pasteur, op wiens verkrijging de stadsoverheid hun van den beginne af hoop had gegeven, maar dat zelfs diegene, welke hun voorloopig was geschonken, gereed stond hen te verlaten, zoodat zij gevaar liepen herderloos te worden en de verkondiging des evangelies te moeten derven, waarvoor zij alles hadden opgeofferd en zonder welke zij niet konden leven. Met dat uitzicht voor oogen, zeggen zij, vonden zij zich genoodzaakt hun toevlucht te nemen tot de Gedeputeerden, in de hoop dat dezen hen van een pasteur zouden voorzien en bewerken, dat er een aparte Fransche gemeente werd opgericht ²⁾. Eindelijk, bij besluit van 8 Augustus 1686, kende de Raad van State aan De la Resseguerie, behalve een toelage van honderd gulden voor huishuur, een jaarwedde toe van vierhonderd gulden en een van honderd gulden aan den te benoemen voorlezer-schoolmeester, en van dit oogenblik af was het zelfstandig bestaan der gemeente verzekerd.

De la Resseguerie zelve zou echter van die beschikking niet meer genieten want reeds vóór de maand Juli was verstreken had hij het tijdelijke met het eeuwige verwisseld ³⁾, zijn weduwe Jeanne de Faure in zoo armoedige omstandigheden achterlatend, dat zij de hulp der diaconie

1) »Au nom desditz familles quy composons ensembles près de cent soixante et dix personnes". Blijkens een lijst, op 4 September 1686 door den magistraat aan de Staten-Generaal toegezonden, telde de Fransche gemeente op dat tijdstip 171 gerefugieerde leden.

2) Het request is opgenomen in het »Verbaal" der Gedeputeerden.

3) Blijkens de Nederduitsche Kerkeraadsacta van 27 Juli 1686.

moest inroepen om haar man een eerlijke begrafenis te kunnen bezorgen ¹⁾).

Eerst in September 1686 vernam men te Aardenburg het heugelijk bericht van wat er in den Haag was besloten, en dat uit den mond van de Gedeputeerden, die van wege den Raad de vestingwerken in Staats-Vlaanderen kwamen inspecteeren. De Gedeputeerden brachten meteen een lijst mede van de naar Nederland gerefugieerde predikanten opdat het „collegium qualificatum” daar een keuze uit zou kunnen doen. Aanstonds hield nu het collegium een vergadering, waarin goed gevonden werd een paar gecommiteerden af te vaardigen naar Ds. Trouillard te Cadzand, met verzoek dat hij hun den „godvruchtigsten en bekwaamsten” van de op de lijst voorkomende pasteurs geliefde aan te wijzen, die dan vervolgens beroepen en aan de Gedeputeerden voorgedragen zou worden. Tegelijkertijd zouden de afgevaardigden van het collegium Ds. Trouillard eens hebben te polsen of hij zelf niet genegen was naar Aardenburg over te komen, en „in geval hij goede hope gawe” zou het collegium zien „of hun Edel Mogenden (d. i. de Gedeputeerden) niet zouden kunnen worden gedisponeerd om hem te laten beroepen” ²⁾).

Ofschoon Trouillard, na zelf voor een eventueel beroep bedankt te hebben, den voormaligen predikant van St. Marde in Champagne, Charles Delforterie ³⁾, had aanbevolen en deze onmiddellijk aan de Gedeputeerden was voorgesteld,

1) *Nederduitsche Kerkeradsacta* t. a. p. In het najaar van 1686 verzocht zij de Gedeputeerden van den Raad van State om een jaarlijksch tractementje”, wyl zij »met een huis vol kinderen, zonder iets te hebben om haar den mond open te houden, in de uiterste armoede was blijven zitten, opdat zij met haar onnoozele kinderen niet zoude komen te vergaan”. Haar verzoek werd door de Gedeputeerden, »dewyl zij zoo door den kommandeur Cau als andere geloofwaardige menschen volkomenlijk van haar ware en bittere armoede waren geïnformeerd”, in den Haag ondersteund en door den Raad beantwoord met de toekenning van een pensioen van 500 gulden voor één jaar, zie: *Najaars-verbaal Vlaanderen Raad van State* van 1686.

2) *Nederduitsche Kerkeradsacta*, 2 September 1686.

3) *Bulletin*, Tome I, p. 143.

kwam de kerkeraad kort daarna eenigszins op de aanbeveling van Delforterie terug, daar men vernam dat deze in begaafdheid verre overtroffen werd door Isaac Jaquelot, voorheen predikant te Vassy in Champagne ¹⁾. Hij achtte het daarom gewenscht eerst nog bij de Waalsche predikanten van Middelburg en Vlissingen informatiën in te winnen, opdat men „den bekwaamste verkrijgen mocht” ²⁾. Onderwijl hadden de Gedeputeerden gedurende hun verblijf in Staats-Vlaanderen zulke goede getuigschriften betreffende Jaquelot ontvangen, dat zij hem bij hun terugkeer te 's-Gravenhage vóór alle anderen aan den Raad van State meenden te moeten aanbevelen ³⁾. Het gevolg was dat de Raad hem op 11 November 1686 tot opvolger van De la Resseguerie aanwees ⁴⁾, doch daar hij den 21^{en} November als predikant bij de Ridderschap van Holland aangesteld werd, bedankte hij ⁵⁾.

In weerwil van den aandrang der stadsregeering „om zoo haast doenlijk voort te gaan tot de beroeping” van een ander, vond het „collegium qualificatum”, dat op den 13^{en} December 1686 na bekomen handopening van den Raad van State tot dit werk bijeenkwam, het beter „deze zaak een weinig te laten rusten om dieswille dat eenige leden van de vergaderinge zeiden geïnformeerd te zijn, dat in Walcheren zeer bekwame Fransche predikanten-vluchtelingen waren, welke wel dienden alhier gehoord te worden en tot dien einde op het spoedigste beschreven te worden” ⁶⁾. Terwijl men hun komst tevergeefs verbeidde verscheen te Aardenburg Ds. Pierre de Salve, ongeroepen en aan niemand bekend maar aan de regeering der stad gerecommandeerd door een brief van haar agent in Den Haag, waarin van hem werd getuigd „dat zijn gaven met

1) Als voren, I, p. 130.

2) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 14 September 1686.

3) *Verbaal Vlaanderen Raad van State*, najaar 1686.

4) *Resolutie Raad van State*, 11 November 1686.

5) Dresselhuis, a. w., blz. 68.

6) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 13 December 1686.

groot genoeg verscheidene malen waren gehoord van de Fransche gemeente van den Haag alsook wel bijzonderlijk van onzen Edelen heer den kommandeur Cau" ¹⁾. Ook te Aardenburg, waar hij op uitnoodiging van den kerkeraad een paar keeren optrad, gaf zijn prediking zooveel welgevallen aan de gemeente, dat het „collegium qualificatum" hem op 25 December 1686 met algemeene stemmen beriep ²⁾. Welhaast aanvaardde hij bij voorbaat zijn dienstwerk, in afwachting van zijn bevestiging waartoe de Waalsche Synode, die eerst in April van het volgende jaar zou bijeenkomen, machtiging moest verleen. Op die Synode werd zijn beroep goedgekeurd en aan Ds. De Brunville van Groede opgedragen hem in zijn ambt te bevestigen en tevens al datgene te verrichten, wat tot de instelling van een zelfstandigen Franschen kerkeraad en de afscheiding der beide gemeenten van noode was ³⁾. Den 11^{en} Mei 1687 had de bevestiging van de Salve plaats, en in een „collegium qualificatum" twee dagen later gehouden werden aan den ouderling en den diaken, die tot dusver meer bepaaldelijk als zoodanig voor de Fransche leden der vereenigde gemeente hadden gefungeerd, een tweeden ouderling en diaken toegevoegd, die voortaan met hun vieren een afzonderlijk, van den Nederduitschen kerkeraad geheel onafhankelijk, consistorie zouden uitmaken ⁴⁾. Van stonden aan werd nu door den Nederduitschen kerkeraad verordend, dat de liefdegiften, in de Fransche godsdienst oefeningen ingezameld, in het vervolg aan de Waalsche gemeente zouden komen, alsmede dat een lijst zou worden opgemaakt van die arme Fransche lidmaten, welke tot nog toe door de Hollandsche diakenen waren ondersteund, doch „in het toekomende van haar

1) Als voren 21 December 1686. Met »kommandeur" is natuurlijk bedoeld de bevelhebber van het Aardenburgsch garnizoen.

2) Als voren 25 December 1686.

3) Blijkens de *Nederduitsche Kerkeradsacta* deed hij zulks reeds op 15 Februari 1687.

4) *Livre Synodal*, Tome II, p. 26.

(dat is: de Waalsche diaconie) zouden moeten onderhouden worden" ¹⁾).

Met dat al verliep er nog ruim een maand eer de volledige scheiding van de beide gemeenten haar beslag verkreeg. Den 21^{en} Juni 1687 vervoegde De Salve zich met één van zijn ouderlingen in de zitting van den Nederduitschen kerkeraad om daar de laatste hand aan te leggen. Zij verzochten dat hun „mochten overgegeven worden de namen dergenen, die onder de Fransche lidmaten gerekend werden en onder censure der kerk waren”, waarop aanstonds een tweetal gecensureerde Fransche leden aan hun opzicht werden overgedragen. „Opdat zij hun armen behoorlijk zouden kunnen voeden”, vroegen zij al verder, dat de Nederduitsche kerk alle armen, die zij tot nog toe onderhouden had, zou blijven onderhouden; dat van het geld, dat op den rustdag aan de stadspoorten ontvangen werd, de helft aan de Waalsche diaconie zou worden uitgekeerd; dat, zoo deze ooit gebrek mocht hebben, de Nederduitsche haar te hulp zou komen; dat men hen nog voor het loopende jaar van turf wilde voorzien en dat zij in het bezit mochten worden gesteld van een legaat van vijftig gulden, door zeker persoon aan de Armen der stad vermaakt. Nagenoeg al die wenschen werden door de Nederduitsche broederen vervuld: men schonk aan de Walen het legaat „opdat zij iets zouden hebben om mede te beginnen”, zegde hun de helft van het poortgeld en een hoeveelheid turf toe, en beloofde, wanneer het blijken mocht „dat zij na een spaarzame uitdeeling ten einde van ieder half jaar te kort kwamen”, dat men hen alsdan naar vermogen zou helpen, mits zij zich wederkeerig verbonden om de Nederduitsche diaconie bij te springen, indien deze te eeniger tijd in nood mocht verkeerden. Alleen op het eerste punt was de Nederduitsche kerkeraad minder toeschietelijk. Wij zullen, dus luidde het bescheid, om u te verlichten nog het onderhoud van

1) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 14 (of 19?) Mei 1687.

één der gealimenteerde Franschen op ons nemen, maar van geen anderen ¹⁾).

Minder gelukkig waren de Walen met een verzoek, in Juli 1687 gedaan, waarbij zij den Nederduitschen kerkeraad een naamlijst verzochten van de gecensureerde Hollandsche leden, teneinde ook die van hun gemeenschap af te kunnen houden ²⁾, en in de tweede plaats teruggave vroegen van de twee zilveren Avondmaalsbikers, die onder Ds. Du Bois berustten en, naar zij beweerden, hun toebehoorden. Noch het een noch het ander werd hun toegestaan; de bikers niet „omdat de heer burgemeester interdictie had laten doen om die te laten volgen”, de naamlijst niet, omdat „gewichtige redenen” dit onraadzaam maakten. Alleen kwam men hun in zoover tegemoet, dat men hun verzocht „niemand van de Duitsche gemeente te laten communiceeren vóór zij verlof hadden van haar consistorie of tenminste bewijs, dat zij niet onder censure stonden”, wat aan de gemeente, wanneer de viering van het Avondmaal aanstaande was, van den preekstoel zou bekend worden gemaakt ³⁾.

Als voorlezer hadden de Gedeputeerden van den Raad van State in het najaar van 1686 op voordracht van het „collegium qualificatum” zekeren Isaac Seulin benoemd ⁴⁾, gelukkig niet voor vast maar slechts „ter preuve” ⁵⁾, want de proefneming viel zoo weinig mede, dat De Salve al in Februari 1687 aan den kerkeraad voorstelde om in plaats van Seulin, die „vermits hij gansch de muzieke niet verstond, gansch onbekwaam” was om zijn post te vervullen, naar een ander uit te zien ⁶⁾. Nadat Seulin omstreeks half April tijdelijk vervangen was door Daniël Amé ⁷⁾, vond men in November 1687 een geschikt opvolger voor

1) Als voren 21 Juni 1687.

2) „Opdat zij ook bij haar mochten worden afgehouden”.

3) Als voren 11 Juli 1687.

4) Blijkens hun „Verbaal” en de *Nederduitsche Kerkeradsacta* van 2 September 1686.

5) *Nederduitsche Kerkeradsacta*, 17 Februari 1687.

6) Als voren 15 Februari 1687.

7) Als voren 12 April 1687.

hem in Pierre Joly ¹⁾, die tot op zijn vertrek naar Middelburg in 1689 het voorlezer-schoolmeestersambt bij de Walen te Aardenburg heeft waargenomen ²⁾.

Ook De Salve heeft de gemeente maar korten tijd bediend. Terwijl hij eens met zijn Rotterdamschen ambtgenoot Matthieu Malzac ³⁾ te Sluis vertoefde, zagen zij daar toevallig het geëxecuteerde lijk van een Franschman, aan wien de doodstraf was voltrokken, wjl hij den aanleg der vestingwerken had bespionneerd. Dit voorval bracht hen beiden tot ernstig nadenken. Hier was iemand, zoo spraken zij onder malkander, die hoewel geen bijzondere ambtelijke roeping daartoe hebbende zijn leven in de waagschaal had gesteld om zijn koning een dienst te bewijzen, en zij zelf, niettegenstaande zij zich met zoo dure beloften verbonden hadden om aan de hun toebetrouwde kudde het Evangelie te verkondigen, zij zelf misten den moed om voor de eere Gods hun leven op het spel te zetten. Malzac, die op dat tijdstip ijverig de geschiedenis van de Christelijke kerk en haar martelaren bestudeerde en de „Levens van Plutarchus” las, die hem leerden hoe heidenen en afgodendienaars geen gevaren hadden ontzien en dikwijls uit wereldsche, ijdele beweegredenen hun leven voor hun vaderland hadden opgeofferd, Malzac gevoelde zich hoe langer hoe meer terneergedrukt, totdat hij op een goeden dag een bezoek ontving van De Salve, die hem kwam mededeelen, dat hij het voornemen had opgevat om, alle gevaren ten spijt, naar Frankrijk terug te keeren ⁴⁾. Nadat De Salve met voorkennis van den Raad van State op den 7^{en} December 1689 van zijn kerkeraad een jaar verlof had bekomen en zijn jaarwedde afgestaan had ter bezoldiging van den pasteur, die hem tijdens zijn afzijn te

1) Als voren 21 November 1687.

2) Als voren 31 Mei 1689.

3) Hij was te voren pasteur geweest te La Bastide in Languedoc : *Bulletin*, Tome I, p. 138.

4) Zoo deelde Malzac zelf mede in zijn verhoor op 25 December 1692; vgl. O. Douen, *Les premiers pasteurs du Désert*, Paris, 1879, Tome I, p. 301 en *Bulletin hist. protest. français*, 1859, p. 531.

Aardenburg zou vervangen ¹⁾, keerden de beide vrienden in December 1689 naar hun vaderland terug ²⁾.

Welk tragisch lot hen daar getroffen heeft, is bekend. Nauwelijks te Parijs aangekomen, werd De Salve op 10 Januari 1690 in hechtenis genomen en te Vincennes in den kerker geworpen. Hij was verraden door een herbergier, die zich met voorweten van de politie geveinsdelijk voor Protestant uitgaf om toegang te hebben tot hun geheime bijeenkomsten en hen op die wijze te kunnen verklikken. Den 20^{en} Maart voerde men hem naar het eiland St^e Marguérite, in de Middellandsche Zee tegenover Cannes gelegen, waar hij in een vestingtoren werd opgesloten met eenige andere „predikanten der woestijn”, gelijk de gemeenten van de in Frankrijk achtergebleven Hugenoten werden genoemd ³⁾. Wat in dien kerker door deze rampzaligen geleden is, gaat alle beschrijving te boven. De gouverneur der vesting, Bénigne d'Auvergne de St. Mars, was zóó onmenschelijk, dat hij let wel! door Lodewijk XIV zelf herhaaldelijk tot zachter behandeling van de gevangen pasteurs moest worden aangespoord. Onder andere wist hij zich door op hun voeding te bezuinigen, een aanzienlijk vermogen bijeen te schrapen, een bedrijf, waarin hij door zijn vrouw, een zuster van de bijzit van den minister Louvois, op het ijverigst werd geholpen ⁴⁾! Tengevolge van de ontberingen en de ellende, in dien kerker geleden, waren De Salve en twee andere gevangen predikanten in November 1693 reeds krankzinnig ⁵⁾ geworden. De vierde, Malzac, werd eerst na een gevangenschap van niet minder dan drie-en-dertig jaar door den dood uit zijn lijden verlost ⁶⁾.

Aleer hij naar Frankrijk vertrok, kwam De Salve met

1) *Kerkeraadsacta* 7 December 1689; *Bulletin*, Tome V, p. 282; *Verbaal tiende verpachtingen Vlaanderen Raad van State* van 1691.

2) Douen, a. w., I, p. 301; *Bulletin*, Tome V, p. 282.

3) Douen, a. w., I, p. 259 ss.

4) Douen, a. w., I, p. 394.

5) In de *Kerkeraadsacta* van 23 Augustus 1693 is aangeteekend, dat De Salve zich op dat oogenblik bevond „au sages (?) de Gaen (Caen)”.

6) Douen, a. w. I, p. 380; Paul de Felice, *Mer*, p. 185.

een Fransch proponent, zekeren Antoine Coulan, overeen dat deze gedurende zijn afwezigheid den dienst te Aardenburg zou waarnemen tegen het genot van zijn salaris en onder toezegging, dat de kerkeraad op de aanstaande vergadering der Synode, die in April 1690 te Heusden zou plaats hebben, voor hem de handoplegging zou vragen ¹⁾.

Antoine Coulan, een zoon van den naar Holland uitgeweken pasteur van Alais, Pierre Coulan, was in Mei 1688 te Zurich tot den Heiligen Dienst toegelaten ²⁾. In April 1689 verscheen hij op de Waalsche Synode te Utrecht, die hem op zijn verzoek beroepbaar verklaarde, verlof gaf om in de Waalsche kerken hier te lande te prediken en verder bepaalde, dat zoo deze of gene gemeente hem beroepen mocht hij in den dienst aldaar met handoplegging zou worden bevestigd ³⁾. Reeds op den 7^{en} December 1689 kwam hij te Aardenburg aan ⁴⁾, doch aangezien volgens de kerkelijke inzettingen een proponent niet bevoegd was aan eenige kerkeraadshandeling deel te nemen of de sacramenten te bedienen, wist De Salve te bewerken dat Coulan's vader de plaats van zijn zoon zou komen innemen tot tijd en wile dat deze de handoplegging zou hebben ontvangen ⁵⁾. Kort daarop, waarschijnlijk in de eerste dagen van Januari 1690 aanvaardde Coulan Sr. te Aardenburg zijn dienstwerk ⁶⁾. Wederkeerig ging de jonge Coulan te Amsterdam de predikbeurten waarnemen ⁷⁾,

1) *Kerkeraadsacta*, 27 Juli 1690.

2) Zoo deelt hij zelf mede in een door hem geschreven journaal, waaruit Antoine Court uittreksels heeft gemaakt, die onder de *Papiers Court* op de Bibliotheek te Genève berusten.

3) *Livre Synodal*, Tome II, p. 62.

4) Blijkens zijn hiervóór aangehaald journaal.

5) *Kerkeraadsacta*, 27 Juli 1690.

6) De eerste notulen in het »Kerkeraadsactaboek» zijn door hem opgeteekend op 7 Januari 1690. In de kerkeraadsvergadering van 19 Nov. 1690 verklaarde hij de gemeente «sedert ongeveer elf maanden te hebben bediend».

7) Het hierboven aangehaalde journaal zegt: »Monsieur son père fut obligé de venir à Ardembourg pour y administrer les sacrements et y prêcher en attendant qu'on lui eût imposé les mains. Cependant il alla tenir lui la place de M. son père à Amsterdam où il arriva au commencement de 1690».

die zijn vader daar ter stede, voor het hem als gerefugieerd pasteur uit de stadskas toegelegde pensioen, te vervullen had ¹⁾. In April 1690 trachtte hij nu van de Synode de handoplegging te verkrijgen. Hij vertoonde, dat hij te Aardenburg was beroepen en beriep zich op een brief ²⁾, door zijn vader en den kerkeraad van daar geschreven, waarin zij de Synode verzochten hem door de handoplegging bekwaam te maken om het leeraarsambt te hunnent in zijn vollen omvang te bedienen, gelijk hij dit, zeiden zij, voor een deel „reeds met veel stichting had gedaan”. Zij wezen verder op de groote ongelegenheid, waarin zij verkeerden, vermits niet alleen De Salve in Frankrijk gevangen genomen was maar ook hun tijdelijke pasteur, Coulan Sr., wegens de op hem rustende verplichting, naar Amsterdam moest terugkeeren. „Let (zoo smeekten zij), let toch liever op het wezenlijke van de zaak, waarom het hier te doen is, de groote vertroosting van een kleine gemeente die uwe zorg waardig is, dan op mogelijke gebreken in den vorm” ³⁾. Doch de Synode liet zich van haar standpunt niet afbrengen. Zij oordeelde hetgeen voor Coulan Jr. werd gevraagd in strijd met de kerkelijke wetten en wilde hem enkel en alleen toestaan de Aardenburgsche gemeente te bedienen als proponent ⁴⁾.

In haar volgende vergadering, kwam de zaak opnieuw in behandeling. De afgevaardigde van Aardenburg bracht daar namelijk alweder het verzoek in dat Coulan Jr. door de handoplegging in staat zou worden gesteld om, gedurende De Salve's afwezigheid, diens ambtstaak in haar vollen omvang waar te nemen. Tevergeefs echter; de Synode wilde in geenen deele de kerkelijke verordeningen op zijde zetten, door welke bepaald was dat niemand,

1) Die verplichting was nl. aan het pensioen verbonden, zie : *Bulletin*, Tome I, p. 112.

2) De brief (van 15 Maart 1690) is opgenomen in de *Kerkeraadsacta*.

3) »Qu'en cette occasion vous aurez plus d'égard au fonds de la chose, s'agissant de la grande consolation d'une petite église digne de vos soins qu'aux manquemens qu'il y pourroit avoir dans quelque circonstance”.

4) *Livre Synodal*, Tome II, p. 82.

wie dan ook, tot het pasteursambt mocht worden toegelaten zonder dat hem een bepaalde kerk was toegewezen. Dit kon, zoolang zij niet door overlijden of ontslag van De Salve vacant geworden was, uit den aard der zaak met de Aardenburgsche gemeente geen plaats hebben, en derhalve meende de Synode haar vroegere beslissing te moeten handhaven, te weten: dat Coulan Jr. naar Aardenburg zou worden gezonden om er de Walengemeente te bedienen in hoedanigheid van proponent ¹⁾.

Dientengevolge onderging de toestand te Aardenburg voorshands geen de minste verandering. Door de Synode niet officiëel van haar besluit verwittigd en daarenboven van zijn vader vernemende, dat zijn overkomst onnoodig was ²⁾, meende Coulan Jr. niet verplicht te zijn naar Aardenburg terug te keeren maar den dienst aldaar liever geheel te moeten overlaten aan zijn vader ³⁾. Wel vatte hij, toen deze in November 1690 door ziekte genoodzaakt werd de gemeente te verlaten, het voornemen op haar nog eenige maanden te helpen totdat zij zich van een ander zou hebben voorzien ⁴⁾, doch hoorende, dat de Waalsche kerk te Hamburg een tijdelijk pasteur vroeg, liet hij zijn plan varen en vertrok den 18^{en} December 1690 daarheen ⁵⁾.

Coulan's opvolger, de proponent François Melin, heeft zijn betrekking slechts zes maanden, — van ongeveer

1) Synode Amsterdam 23 Augustus 1690 (art. 15): »La Compagnie... a arrêté de ne pas passer en aucune façon par dessus les réglemens de notre discipline, qui ne nous permet pas d'appeler qui que ce soit au ministère sans lui assigner une certaine église».

2) »N'avoit pas trouvé à propos parce qu'il ne pouvoit administrer les sacremens».

3) *Kerkeraadsacta*, 27 Juli 1690.

4) Blijkens de *Kerkeraadsacta* van 19 November 1690 vertrok Coulan Sr. uit Aardenburg op 21 November 1690, na zijn zoon in zijn plaats te hebben achtergelaten, die zich bereid verklaarde de gemeente tot de eerstvolgende vergadering der Synode te zullen bedienen.

5) In het hiervóór aangehaalde journaal leest men: »Ce pendant son père ayant été attaqué de la fièvre à Ardembourg il y fut pour le secourir et le remmena à Amsterdam en bonne santé. Pour lui il étoit dans le dessein de retourner à Ardembourg pour servir cette église

half Januari tot half Juli 1691 —, vervuld ¹⁾). Hetzij de gemeente in zijn dienst „geen genoeg” heeft gevonden, zooals ergens vermeld wordt ²⁾, of dat hij zelf, gelijk op een andere plaats wordt bericht ³⁾, zijn verblijf niet langer heeft willen rekken, den 15^{en} Juli 1691 werd hij „van den geheelen kerkeraad bedankt” ⁴⁾).

Op aanbeveling van den Groningschen burgemeester Johan Eeck, die destijds juist in Staats-Vlaanderen vertoefde om er van wege den Raad van State de tienden te verpachten, kozen de broederen nog dien eigen dag een te Groningen wonend gerefugieerd proponent, Théocrise de Gau, in Melin's plaats ⁵⁾. De Gau, hoe jong ook, had reeds een merkwaardigen levensloop achter zich. Hij stamde uit een geslacht, dat van de dagen der Reformatie af in de Gereformeerde kerken van Frankrijk een eervollen rang had bekleed. Zijn vader, zijn grootvader, zijn overgrootvader, in het kort al zijn voorvaderen, waren pasteur geweest. Zijn vader, die ergens in de buurt van Toulouse stond, overleed vóór het uitbreken der vervolging, doch kort na zijn dood brak zij met volle geweld los. Het kerkgebouw zijner gemeente werd gesloopt en alles wat deze bezat verbeurdverklaard. Op een goeden dag, toen de weduwe De Gau met haar dochtertje was uitgegaan om een van haar landeigendommen te bezoeken, nam een priester de gelegenheid waar om haar drie zoons tot afval te verleiden. 's Avonds bij haar thuiskomst hoorde zij in een kamer bitter weenen door iemand, die nu en dan tusschen zijn snikken door een regel van psalm 51 trachtte

encore quelques mois en attendant qu'elle se pourvût ailleurs. Mais étant allé à Rotterdam, M. Jurieu qui avoit reçu une lettre de l'église de Hambourg par laquelle on lui demandoit un ministre françois qui voulût la servir quelque temps, notre Coulan partit pour y aller le 18 décembre 1690 où il arriva le 30e.

1) *Verbalen Vlaanderen Raad van State*, najaar 1691 en voorjaar 1693.

2) *Verbaal als voren*, voorjaar 1693.

3) *Verbaal als voren*, najaar 1691.

4) Als voren.

5) *Kerkeraadsacta*, 7 en 15 Juli 1691.

aan te heffen. Toen zij binnentrad bleek het haar tweede zoon te zijn. Nadat zij vernomen had wat er was gebeurd, riep zij haar zoons bij zich en sprak: „kinderen, wat hebt gij gedaan? Bidt God om vergeving, ik zal ook voor u bidden. Vertrekt oogenblikkelijk van hier en begeeft u waar gij het gemakkelijkst heen kunt komen”. Tot den oudsten, Théocrise, die door een gouverneur reeds zoover was gebracht dat hij, schoon pas negentien jaar oud, al tot doctor in de wijsbegeerte was bevorderd, zeide zij: „tracht een academiestad te bereiken, waar gij u verder in de godgeleerdheid kunt bekwamen”. Nog dienzelfden nacht, nadat hun moeder bijna al het goudgeld dat zij bezat hun om den hals had gehangen en in hun schoenen verborgen had, werden de paarden gezadeld en aanvaardden zij de verre, verre reis naar Holland, dat meer dan driehonderd mijlen van hun woonplaats verwijderd lag. Théocrise voltooide te Groningen zijn studiën, werd daar „pasteur extra-ordinaire”, en zag zijn moeder en zuster, die inmiddels ook uit hun vaderland waren gevlucht, eerst na verloop van dertien à veertien jaar weder ¹⁾).

Dat Melin tijdens zijn verblijf te Aardenburg meer dan eens, laatstelijk nog bij zijn vertrek, met een „dédain en verachtinge van de plaats” gesproken had ²⁾, belette hem niet om er, eer het jaar een maand ouder was, opnieuw plaatsing te zoeken. Gebruik makend van de tijdelijke afwezigheid van De Gau, die zich tot het beredderen van zijn verhuizing naar Groningen had begeven ³⁾, richtte hij omstreeks Augustus een verzoek tot den Raad van State om, zoolang De Salve niet op vrije voeten was gesteld, diens post te Aardenburg te mogen waarnemen. Hoewel hem bekend was dat De Gau niet alleen van den kerkeraad verlof had bekommen maar tevens voor de waarneming der predikbeurten eenige pasteurs uit den omtrek had be-

1) *Bulletin*, Tome III, p. 395 ss.

2) *Verbaal Vlaanderen Raad van State*, najaar 1691.

3) Als voren. De laatste notulen van zijn hand in de *Kerkeraads-acta* zijn van 5 Augustus 1691.

steld ¹⁾, schijnt Melin het in den Haag zoo te hebben voorgesteld alsof de Aardenburgsche Walen weer geheel van een leeraar waren verstoken ²⁾. Werkelijk slaagde hij er in de begeerde aanstelling van den Raad te verkrijgen ³⁾, en gaf deze zelfs, naar aanleiding van een nader request van Melin, in October aan de Overheid en den kerkeraad bevel om hem in zijn hoedanigheid van plaatsvervanger van De Salve „te erkennen en niet te gedoogen dat hem in het waarnemen van zijn dienst eenige verhindering werd toegebracht” ⁴⁾. Daarentegen gelukte het hem niet vrijheid te erlangen tot het bedienen van Doop en Avondmaal; een verzoekschrift van die strekking, in Mei 1692 door magistraat en kerkeraad aan de Synode van Zierikzee aangeboden, werd van de hand gewezen „zoowel vermits er geen beroeping had plaats gehad als omdat de pasteurs in het ronde ⁵⁾, overeenkomstig de opdracht van vroegere Synode's, bereid bleven de sacramenten in de gemeente te komen bedienen” ⁶⁾. In de volgende vergadering der Synode, van September 1692, kwam Melin alweder ter sprake. Hij had nl. de „lettre d'excuse” van den Aardenburgschen kerkeraad mede onderteeekend en zoo doende een consistoriale handeling verricht, tot welke hij als simpel proponent krachtens de kerkelijke verordeningen niet bevoegd was. Misschien zou de Synode die overtreding niet zoo hoog hebben opgenomen had zij niet al reeds om verschillende redenen misnoegen tegen hem opgevat. De manier waarop hij zich te Aardenburg had ingedrongen, het verzoek om handoplegging dat hij aan haar vorige vergadering had gedaan ⁷⁾, en nu weer deze

1) Als voren.

2) *Verbaal Vlaanderen Raad van State*, voorjaar 1693.

3) *Resolutie Raad van State*, 22 Augustus 1691.

4) Als voren 23 October 1691.

5) »Tant parce qu'il n'y avoit point de vocation que parceque les pasteurs voisins continuent à s'offrir à y administrer les sacremens”.

6) Synode Zierikzee, Mei 1692 (art. 38).

7) »Considérant qu'il y a beaucoup à rédire à la manière dont le sieur Melin s'est introduit dans l'église d'Ardembourg, et à la demande qu'il fit au Synode de Zierikzee de recevoir l'imposition des mains”.

nieuwe aanmatiging, het een en het ander zette bij de Synode zóoveel kwaad bloed, dat zij niet alleen de naburige predikanten order gaf zijn gedragingen na te gaan en daarover op de volgende bijeenkomst verslag uit te brengen, maar den pasteur van Veere, Jean Cambois du Roc, opdroeg zich persoonlijk naar Aardenburg te begeven om uit haar naam en in tegenwoordigheid van den kerkeraad aan Melin een berisping toe te dienen voor het feit, dat hij in strijd met alle reglementen en wetten den verontschuldigungsbrief had ondertekend. En, zoo hield de opdracht al verder in, ingeval hij de kerkeraadszittingen bijwoont en daar aan de beraadslagingen deelneemt, moet hem zulks wel uitdrukkelijk worden verboden, naardien de oefening der tucht hem evenmin toekomt als de bediening der sacramenten ¹⁾. Het vermoeden dat Melin ook op dit punt zijn bevoegdheid was te buiten gegaan, bleek maar al te gegrond, want toen Du Roc omstreeks half November te Aardenburg zijn last kwam uitvoeren, moest hij bekennen inderdaad geregeld de kerkeraadsvergaderingen te hebben gepresideerd, geenszins echter, gelijk hij ter verontschuldiging aanmerkte, uit kwaad opzet ²⁾ of ijdelheid maar uit loutere onkunde van het kerkelijk recht. Liep het ditmaal af met een berisping, eerbiedig door hem aangehoord en beantwoord met de belofte van zich voortaan voor het begaan van zulke onregelmatigheden te zullen wachten ³⁾, veel gevaarlijker zou het onweer blijken dat intusschen van een anderen kant tegen hem opgerezen was.

In het laatst van Augustus of begin van September, bij gelegenheid van hun gewone najaarsbezoek aan Staats-Vlaanderen ⁴⁾, werd namens een achttiental leden van de Aardenburgsche Walenkerk aan de Gedeputeerden uit

1) Synode Breda, September 1692 (art. 38).

2) »Malice».

3) *Kerkeraadsacta*, 18 November 1692.

4) Blijkens hun Verbaal vertoefden zij te Sluis, waar zij de memorie in ontvangst namen, van 28 Augustus tot 6 September 1692.

den Raad van State een memorie overhandigd, waarin met ronde woorden werd gezegd, dat Melin onbekwaam was om den H. Dienst te vervullen of de gemeente op te bouwen. Wel verre, dus klaagden zij, dat men uit de door hem geleide godsdienstoefeningen eenige vrucht kon trekken, strekten deze veel meer tot verzwakking dan tot opwekking van hun geloofsleven ¹⁾. Om die reden smeekten zij de Gedeputeerden door hun invloed in den Haag te willen bewerken, dat hun in zijn plaats een ander pasteur of proponent werd toegestaan ²⁾. Natuurlijk deed Melin al het mogelijke om het dreigend gevaar te keeren. In de kerkeraadszitting van 6 October 1692 diende hij zijn beklag in over de „injurieuse requeste”, die tegen hem was ingeleverd, en het gelukte hem een besluit uit te lokken, waarbij de kerkeraad betuigde geen de minste reden te hebben om over Melin te klagen doch integendeel zoo voldaan te wezen over zijn leven en wandel, dat hij zich bereid verklaarde hem een eervol getuigschrift uit te reiken, waarin hij tegen de beschuldiging van de requestanten zou worden verdedigd. Zelfs gingen de broederen in hun ijver zoover dat zij de requestanten, wier handelwijze zij als een miskenning van de kerkenorde en het gezag des kerkeraads aanmerkten, voor hun vergadering ter verantwoording lieten roepen ³⁾. Maar met dit een en ander kon de loop, dien de zaak middelerwjl reeds genomen had, niet meer worden gestuit. Het request was door de Gedeputeerden medegenomen en werd nu bij hun terugkeer aan de tafel van hun Edel Mogenden overgelegd ⁴⁾. Dezen brachten het geval ter kennis van de Waalsche Synode met verzoek hun over de „bekwaamheid of onbekwaamheid” van Melin inlichtingen te verschaffen. Dat deze niet in het voordeel van den beklagde konden uit-

1) »Refroidit notre piété au lieu de l'augmenter”.

2) De memorie is in afschrift opgenomen in de *Kerkeraadsacta*.

3) *Kerkeraadsacta*, 6 en 18 October 1692.

4) Zij keerden blijkens hun Verbaal te 's-Gravenhage terug omstreeks 1 October 1692 en leverden hun Verbaal in op 28 October.

vallen, begrijpt men. Weinig ingenomen als zij reeds met hem was, ontving de Synode op haar vergadering van April 1693 van den Aardenburgschen afgevaardigde bovendien nog de mededeeling, dat hij en zijn mede-ouderlingen in de kerkeraadszitting van 5 April 1693 besloten hadden haar om een anderen leeraar te vragen ¹⁾. Het is zoo, de overige kerkeraadsleden hadden betoogd, dat men wederom om de handoplegging voor Melin behoorde aan te houden ²⁾, doch er was sedert haar vergadering van Zierikzee, waar de Synode datzelfde verzoek had afgewezen, niets gebeurd dat haar aanleiding kon geven om het thans wel in te willigen. Daar kwamen bij de ernstige klachten van den afgevaardigde over de weinige stichting, die de gemeente van zijn dienst genoot, over de onbeschaamde laatlunkendheid ³⁾ bij verschillende gelegenheden door hem aan den dag gelegd, den achteruitgang waartoe de kerk naar het getuigenis van Ds. De Brunville te Groede en andere naburige pasteurs van dag tot dag verviel, en ten slotte de omstandigheid, dat hij niet ter vergadering verschenen was om zich te rechtvaardigen over hetgeen op de laatste bijeenkomst der Synode tegen hem was ingebracht, hoewel het hem niet onbekend kon zijn dat zijn plicht dit vorderde. Al te gader redenen genoeg voor de Synode om Melin tegen haar naaste vergadering ter verantwoording in te dagen en hem het recht te ontzeggen middelerwijl eenige proponenten-handeling te Aardenburg te verrichten. Tegelijkertijd gaf zij den kerkeraad verlof tot het aannemen van een pasteur of proponent, door wien in den tusschen-tijd de dienst kon worden waargenomen ⁴⁾.

Teneinde niet telkens voor de bediening van Doop en Avondmaal de hulp van de pasteurs uit den omtrek te moeten inroepen, wat de gemeente op groote kosten joeg en op dit tijdstip dubbel zwaar viel omdat het gewest

1) »Demander au Vénérable Synode un pasteur tel qu'il leur plaira".

2) *Kerkeraadsacta*, 5 April 1693.

3) »Hardiesse".

4) Synode Dordrecht, April 1698 (art. 38).

tot afkoop van plundering geregeld contributiën aan den vijand had op te brengen ¹⁾, vond de kerkeraad op 28 April 1693 goed geen proponent meer in dienst te nemen maar een geordend pasteur, die ten volle tot alle functiën van het herdersambt was bevoegd, te weten: Simon Dalbiac, gewezen predikant van Marcols in Vivarais ²⁾. Hoewel bij het beroepingswerk niet de vereischte formaliteiten waren in acht genomen, aanvaardde Dalbiac onverhinderd zijn ambt en bleef tot op zijn dood te Aardenburg werkzaam.

Ondertusschen was de gemeente na De Salve's vertrek een tijdlang in groote oneenigheid geweest met den Nederduitschen kerkeraad, die het maar niet verduwen kon dat de Raad van State de Walen-diaconie een zeker aandeel had toegekend in de zoogenaamde rantsoenpenningen der verpachte tienden en landsmiddelen, welke tot dusver geheel in de Nederduitsche armenkas vloeiden ³⁾. Verbitterd over zulk een ondermijning van hun Armemiddelen, gelijk zij het noemden ⁴⁾, weigerden de Hollandsche broederen herhaaldelijk het hun toekomende aandeel aan de Walen uit te keeren ⁵⁾, poogden van den Raad van State gedaan te krijgen dat de verleende gunst weder aan dezen ontnomen werd ⁶⁾, lieten in één woord geen gelegenheid voorbij gaan om hun den voet dwars te zetten en legden zich bij het gebeurde niet eerder neer dan nadat al hun woelen vruchteloos was gebleken.

Zooals wij reeds opmerkten was het bij de aanstelling van Dalbiac niet in den vorm toegegaan. Het onregelmatige van het geval lag voornamelijk hierin, dat hij in

1) Wegens den oorlog, dien de Republiek sinds 1689 met Frankrijk voerde.

2) *Bulletin*, Tome I, p. 150.

3) Blijkens de *Kerkeraadsacta* van 8 Juli 1690 werd aan de Walen-diaconie toegestaan een vierde part van de rantsoenpenningen der tienden, waarbij de Raad van State bij resolutie van 16 Juli 1691 nog voegde een derde van die der over stad en schependom verpachte middelen of landsbelastingen.

4) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 30 Maart 1692.

5) *Kerkeraadsacta* 20 Mei 1691, 3 Maart en 24 Augustus 1692.

6) *Nederduitsche Kerkeraadsacta*, 3 Mei 1692.

dienst was getreden zonder dat het „collegium qualificatum” zijn benoeming aan de Synode ter goedkeuring had voorgedragen. Dientengevolge miste hij strikt genomen de bevoegdheid om deel uit te maken van de Synode, waartoe een predikant niet behooren kon tenzij zijn beroep vooraf door de Synode was geaprobeerd. Toen hij dan ook in September 1699 met één van zijn ouderlingen op de Synode van Middelburg verscheen en den geloofsbrief overgaf, waarbij zij door den kerkeraad naar de vergadering waren afgevaardigd ¹⁾, ontzegde deze hun het recht de zittingen bij te wonen, en maakte hun tevens haar ernstig ongenoegen kenbaar over de vergrijpen, welke men te Aardenburg tegen de kerkenorde had begaan. Zij bracht hun onder het oog dat, zoo dikwijls er een verkiezing van ouderlingen en diakenen noodig was, deze alleen mocht plaats hebben onder de leiding van één der naburige predikanten, en benoemde ten slotte een tweetal gecommiteerden uit haar midden om den stand van zaken te Aardenburg te gaan opnemen, na te gaan uit wat oorzaak de synodale goedkeuring op Dalbiac's beroep niet aangevraagd was en van hun bevinding op de eerstvolgende Synode verslag uit te brengen ²⁾.

Wat bij hun onderzoek in Maart 1700 aan het licht kwam, maakte het voor de beide gecommiteerden gemakkelijk den kerkeraad van zijn ongelijk te overtuigen. De broederen moesten erkennen dat de pasteursbenoeming niet met de bepalingen der kerkorde overeenkwam, vooreerst omdat bij die gelegenheid het „collegium qualificatum” niet door een „pasteur ordinaire” was gepresideerd geworden, ten tweede omdat de acte van beroep niet vermeldde, dat men de vergadering met gebed geopend en gesloten had, verder omdat daarin gesproken werd van een voorloopig predikant om gedurende De Salve's afwezigheid zijn post waar te nemen, niettegenstaande de Waalsche kerk geen provisioneele predikanten,

1) Zij waren daartoe benoemd in de kerkeraadszitting van 5 Aug. 1699.

2) Synode Middelburg, September 1699 (art. 19).

bevoegd om in haar Synode zitting te nemen, kende, en ten laatste omdat in die acte alleen te lezen stond dat men op het uitgebrachte beroep de goedkeuring van den Raad van State zou aanvragen, terwijl van het doen eener dergelijke aanvraag aan de Synode niet gewaagd werd, gelijk behoord had. De kerkeraad stemde met het oog op dit alles toe, dat men Dalbiac, hoeveel stichting hij nu reeds verscheidene jaren aan de gemeente gegeven had, niet als „pasteur ordinaire” van de Aardenburgsche kerk mocht aanmerken noch tot zijn bevestiging overgaan ¹⁾. Evenzoo erkende hij bij de periodieke vernieuwing van kerkeraadsleden in strijd met de wettelijke regelen te hebben gehandeld, aangezien deze niet geschied was onder het voorzitterschap van een predikant, die het karakter bezat van „pasteur ordinaire” en als zoodanig deel uitmaakte van de Waalsche Synode. Hij beloofde zich in het vervolg voor die fout te zullen wachten, en telkens als er nieuwe ouderlingen en diakenen moeten benoemd worden een van de naburige pasteurs te zullen uitnoodigen, om op kosten der gemeente de leiding van het werk op zich te nemen ²⁾.

Wie bedenkt welk een drukkende last die kosten voor de gemeente waren ³⁾ zal het niet vreemd vinden, dat de kerkeraad de gelegenheid te baat nam om aan de gecommitteerden der Synode den wensch te kennen te geven, dat eindelijk ter vervanging van De Salve voor vast een ander predikant door hem beroepen mocht worden ⁴⁾. Hun wensch vond bij de Synode gereedelijk ingang. In aanmerking nemende dat men omtrent De Salve's lot maar aldoor in het onzekere bleef verkeerden, schonk de hooge vergadering in April 1700 aan den kerkeraad vergunning om zich in zijn plaats van een

1) „On ne peut le regarder comme pasteur ordinaire de cette église ny procéder à sa confirmation”.

2) *Kerkeraadsacta*, 11 Maart 1700.

3) Zie hiervóór, blz. 246.

4) *Kerkeraadsacta*, 11 Maart 1700.

anderen vasten leeraar te voorzien ¹⁾. Van dat verlof heeft men te Aardenburg echter niet spoedig gebruik gemaakt. Na nog derdehalfjaar te hebben gewacht en in al dien tijd niets van De Salve gehoord te hebben, zoodat aan zijn overlijden nauwelijks meer te twijfelen viel ²⁾, kwam eindelijk, op 8 November 1702, het „collegium qualificatum” voor het doen van een beroep bijeen. Met algemeene stemmen koos het tot pasteur Simon Dalbiac, die zich gedurende zijn verblijf te Aardenburg aller achting had verworven zoowel door zijn getrouwe en ijverige plichtsbetrachting als door zijn zuiverheid in de leer en reinheid van zeden ³⁾. Ongelukkig had de gemeente spoedig daarna zijn verlies te betreuren, want nog vóór hij bevestigd was, rukte de dood hem weg ⁴⁾.

Door den kerkeraad om een tijdelijk plaatsvervanger verzocht, zond de Synode in Mei 1703 den gerefugieerden pasteur Bernard Scalé naar Aardenburg ⁵⁾. Scalé, die hier op het laatst van Mei of in het begin van Juni 1703 in dienst trad, had jaren geleden het predikambt bekleed bij een gemeente in Languedoc. Toen hij een weinig tijds na de Revolutie uit Frankrijk wilde wegvluchten, was hij niet ver van Genève achterhaald en op de citadel van Montpellier gebracht. Denkelijk heeft hij zich door afzwering van het Protestantisme uit zijn kerker bevrijd; hoe het zij, na een gevangenschap van twee en een half jaar geraakte hij weder op vrije voeten en werkte sedert ijverig mede om zijn verdrukte „broederen in de Woestijn” te vertroosten en in het geloof op te bouwen. Een tweede poging om zijn vaderland te ontvluchten slaagde beter. Hij bereikte onverhinderd Genève, zakte van daar omstreeks 1697 af naar Amsterdam en werd, na over zijn val openlijk berouw te hebben betoond, in April 1701

1) Synode Zutphen, April 1700 (art. 13).

2) *Kerkeraadsacta*, 20 September 1702.

3) Als voren 8 November 1702.

4) Synode Utrecht, Mei 1703 (art. 20).

5) Blijkens de *Kerkeraadsacta* van 2 September 1702.

door de Synode tot de evangelieverkondiging hier te lande toegelaten ¹⁾. Scalé bleef te Aardenburg in dienst tot in October 1703, toen het „collegium qualificatum” hem op zijn verzoek wegens aanhoudende ongesteldheid eervol ogtslag verleende ²⁾. Voor goed werd in de vacature voorzien door het beroep van den proponent Corneille Bosch, die den 6^{en} Juli 1704 te Aardenburg zijn intrede deed ³⁾ en tot op zijn dood in 1719 aan de gemeente verbonden bleef.

's-Gravenhage.

1) Alles blijkende uit zijn request aan de Staten-Generaal van 17 Augustus 1709 en art. 8 van de Synode van 's-Hertogenbosch, April 1701.

2) *Kerkeraadsacta*, 11 October 1703.

3) Als voren 6 Juli 1704.